

Bal, jobb, bal, jobb

Mintegy kétszáz éves története során megszámlálhatatlan jogos és jogtalan vád érte a legkülönbözőbb baloldali mozgalmakat és ideológiákat a jakobinusoktól a forradalmi republikánusokig, a polgári radikálisoktól az agrárszocialistákig, a szociáldemokratáktól a kommunistákig és az anarchistáktól az újbaloldaliakig. De sohasem jelentkezett a maihoz hasonló hangerővel az a felfogás, mely nem a baloldaliság egyik vagy másik történelmi formáját, megnyilvánulását, hanem magát a baloldaliságot en bloc tartja anakronisztikusnak, értelmetlennek és értelmezhetetlennek.

Ha eltekintünk azoktól, akiknek az ítéletét — **Eörsi István** találó kifejezésével élve — a „debilis gyűlölet” jellemzi, valamint korunk perccemberkétől, a baloldaliság elleni számos érvek mögött a történelmileg megbukott rendszer és ideológiája „gyökeres” felszámolásának igényét találhatjuk meg.

Jól szemléltetik ezt azok az ideológusok, akik a hatvanas években az államszocializmus újbaloldali kritikájából indultak ki, mely magában foglalta általában az elidegenedés és különösen az etatizmus, a bürokrácia marxi, sőt lenini fogantatású bírálatát is (a Lukács-tanítványok például gyakran hivatkoztak a *Mi a teendő-re*, az *Allam és forradalomra*), majd egymással versengve, addig „mélyítették”, radikalizálták ezt a bírálatot, míg egyesek közülük — a posztmodern hullámtól sem függetlenül — a francia forradalom Rousseau-ig visszanyúló eszmei gyökereinek alászásáig mentek vissza, mások pedig újbaloldali radikalizmusukat fokozatosan „újbaloldali” konzervativizmussal cserélték fel.

Elfajulás — jobboldalivá?

Mármost kétségtelen, hogy a sztálinizmus egy eredetileg baloldali mozgalom és eszmemozgalom *elfajulásával* jött létre. Am eppen ezért vitatható, hogy jogos-e pusztán „származására” való tekintettel a baloldaliság fogalmakörébe sorolni. Hiszen gondolkodó ember ma már semmiképpen sem térhet ki annak megmagyarázása elől, hogy napjainkban a Párizsot szélsőjobboldali militánsai vonulnak fel Sztálinképek alatt. Megítélésem szerint akik a sztálinizmust, történelmi előzményeire hivatkozva, baloldalinak tekintik, úgy érvelnek, mint amikor az evangéliumi kereszténységet mint a hit közösségteremtő hatalmát azonosítják a klerikalizmussal; az egyház hatalmába vetett hittel. S vajon megítélhető-e a nemzeti érzés a sovíniszta gyűlölködés alapján, vagy jogos-e az a törekvés, mely valóban népi mozgalmakat, eszméket a populizmusra hivatkozva akar lejáratni? Ha a pusztaság leszármazására hagyatkozunk, a liberálisizmus is felelőssé tehető a fasizmusért. Nem kisebb gondolkodó, mint Max Horkheimer írta 1939-ben:

Aki „a kapitalizmusról nem

akar beszélni, a fasizmusról is hallgasson... a totalitárius rend nem más, mint előfutárának gátlását vesztett változata... Ma a fasizmus ellen a 19. század liberális gondolkodásmódjára hivatkozni annyit tesz, mint arra az instanciára hivatkozni, amelynek révén győzött. A jelszót: »szabad utat a rátermetnek«, a győztes veheti igénybe. Olyan jól állta a nemzetközi konkurrenciáharcot, hogy megszünteti azt. *Laissez-faire*, *laissez-aller*, kérdezhetné, miért nem tehetem azt, amit akarok? Semmivel sem kisebb tömegnek vagyok munka- és kenyéradója, mint bármely iparmágnás. A kémiában is sikeres vagyok. A prolik, gyarmati népek, az elégeetlen elemek panaszkodnak. Istenem, nem ezt tették-e mindig?”

Mi a baloldaliság?

Ha valaki elégedetlen ezzel az érveléssel, gondolkodjék el azon, hogy nem hasonló módon vezeték-e le a baloldaliságból a sztálinizmust? Holott mértékadó nyugati szovjetológusok, de akár Z. Brzezinski is, még a bolsevizmus és a sztálinizmus között is éles különbséget tesznek. (A kérdés újabb magyar irodalmából lásd erről Sznási Sándor beszélgetését Szilágyi Ákossal az *Eszmélet* 8. számában.)

Ahhoz azonban, hogy bizonyítani tudjuk: a sztálinizmus olyan fokú elfajulása a baloldaliságnak, mely annak minden lényeges jegyét felszámolja és ellentétébe viszi át, tisztázniuk kell a történelmileg kialakult és legváltozatosabb formákban fellépő baloldaliságnak e lényegi jegyeit. Viszonyfoglalomról lévén szó, legcélszerűbb ezeket a gazdasági, politikai, eszmei, mozgalmi sajátosságokat a megfelelő jobboldali ismérvekkel szembeállítva exponálni. Így a következők ellentétpárokat kapjuk:

A hierarchikus alá- és fölérendeltséggel, a tradíciók sértettségével szemben mindenemű gazdasági, politikai és kulturális privilégium, rendi vagy osztályjellegű egyenlőtlenség megszüntetéséért küzdő demokratikus mozgalom, melyet a nemzeti, faji vagy vallási „másság” iránti előítéletekkel, intoleranciával vagy éppen elnyomó törekvésekkel ellentétben a tolerancia, a nyitottság, a befogadókészség jellemez, de egyben a harc, a forradalomtól sem visszariadó kiállás is, ha a néppel, az elnyomottakkal vállalt szolidaritás ezt követeli meg. A tekintélyelvű, dogmatikus érveléssel, az alantas ösztönökre, irracionális, mítikus hiedelmekre épülő manipulációval és demagógiával a baloldali gondolkodás a kritikai racionalizmust és az emberi méltóságra épülő öntudatot állítja szembe, mely a nép reális tapasztalataira, érdekeire és szolidaritására apelál. Végül, de nem utolsósorban, a baloldali politika nem „felülről”, karizmatikus vezérektől, paternalista népboldogítóktól, de nem is a gazdasági és politikai hatalom uraitól várja a felemelkedést, hanem az erejének és feladatának tudatára ébredő öntevékeny társadalmi mozgalmaktól, az önkormányzat és öngazgatás legkülönbözőbb (termelési, politikai, kulturális) formáitól.

Ha a vázolt kritériumok közös lényegét definíciószerűen tételezzük, végső elemzésben *baloldalinak mondhatunk egy mozgalmat, ha arra törekszik, hogy az emberiség történelmi fejlődése által már kivívott szabadságjogokat növelje, vagy a korábrinnál nagyobb tömegekre terjessze ki.*

A fentiek alapján megállapítható, hogy a sztálinizmus körébe tartozó rendszerek, pártok, ideológiák nemcsak hogy nem voltak baloldaliak, hanem a felsorolt kritériumok mindegyike szerint egyértelműen jobboldaliaknak minősülnek. A sztálini Szovjetunió és az általa létrehozott vagy hozzá idomult rendszerek a polgári társadalom előtti hierarchikus alá- és fölérendeltségi viszonyokra emlékeztető függőséget, rendi jellegű privilégiumokat hoztak létre, a megsemmisítésig menő intoleranciát tanúsították mindenemű „mássággal” szemben, az érvelésben a legdogmatikusabb, kultikus tekintélyelvűsége

get tették uralkodóvá, az emberi méltóságot lépten-nyomon megálázták, csírájában igyekeztek elfojtani és megsemmisíteni mindennemű önállóságra vagy pláne öngazgatásra törekvő mozgalmat, forradalmi hagyományt. A sztálinizmus jobboldali vonásai szembeötlővé válnak, ha a fenti lényegi ismérvek olyan megnyilvánulásaira gondolunk, mint a militarizmus, a mítoszgyártó történelemhamisítások és koncepciók perек, az oktatás-nevelés, a sajtó, az irodalom, a művészetek alávétése a politikai hatalomnak, a gerontokrácia, a férfiuralom (a fiatalok és a nők — a konzervatív jobboldali rendszerekhez hasonlóan — minden sztálinista struktúrában alulreprezentáltak a vezető pozíciókban), a sztálinista és a klerikális ideológia egybeesése a születésszabályozás személyes szabadságának állami korlátozásában (igen jellemző, hogy a lengyel abortusz törvényjavaslatot a köznyelv „Lex Ceausescu”-nak nevezi) és általában egy mélyen konzervatív családmódelben. (Nem pártól, hanem egy bigott sztálinistától hallottam fiatalokromban, hogy a hazasság egyetlen értelme a gyerek.)

A nép másodrangú lett

A sztálinizmus kirekesztése a baloldaliság fogalmaköréből természetesen nem adhat felmentést a valóban *balos* torzulásoknak, sőt figyelmeztet a bennük rejlő, önmaga ellentétébe forduló öngyilkos tendenciákra. Ebben az értelemben jogosan marasztalták el a francia forradalom bírálói a „nagy terrort”, mely egyébként 1794-től kezdve mindinkább a plebejusmozgalom elfojtására, a jakobinus hegemonia minden áron való megtartására irányult. Maga Saint-Just is érzékelte, hogy már nem a demokrácia védelméért van szó, amikor rámutatott: „Minél inkább elfoglalják a hivatalnokok a nép helyét, annál kevesebb a demokrácia. Amikor... a népet figyelem, mely tapsol, ám másodrangúvá vált, menyinyi gondolat szomorít!”

Könnyen lehetséges hát, hogy miközben a baloldal egykori képviselői a francia forradalomig mennek vissza a sztálinizmus gyökereinek keresésében, már készülnek azok az újkonzervatív tankönyvek, melyek ismét csak a forradalmak borzalmaival fogják ecsetelni és hallgatnak majd az ancien régime ezeréves terrortörzéről. Nem tudják vagy nem akarják tudni, amit az erőszakellenes forradalom apostola, Gandhi hangsúlyozott: *a szegénység a legnagyobb erőszak.*

Mondjuk ki tehát: rossz helyen keresik a sztálinizmus gyökereit azok, akik azt a baloldaliságban vélik felfedezni. Öskutatás helyett inkább a jelen kellene körülnézniük. Könnyen felfedezhetnék az állami bürokrácia, s vele a tömegek passzivitásának szüntelen növekedését, a közvetlen demokrácia lehetőségeinek és főleg az iránta mutatkozó igénynek az elapadását. Saint-Just idézett gondolatára utalva; nálunk a nép már nem is tapsol, csak másodrangúvá vált... Helyette az állam válik egyre aktívabbá és öntevékenyebbé, maára vállalva világi gondjainkat, s a most is készseges Egyházra bízva szellemi lojalitásunk biztosítását, természetesen az ehhez szükséges ingatlanokkal és anyagi támogatással.

Trockij a szovjet thermidort úgy határozta meg, mint a bürokrácia győzelmét a tömegek felett. Ha ez a sztálinizmus genezisének titka, újabb bizonyítékát kapjuk jobboldali természetének. S a sztálinizmus tapasztalatait is asszimiláló jobboldal ma virulensebb, mint valaha.

Horthy még büszkén vállalta rendszerváltásának ellenforradalmi jellegét. Ma a hatalom birtokosai még forradalomról beszélnek, de közben 1956 helyett egyre inkább 1921-re kacsintanak. Ha a baloldal nem fog konszolidálódni, ha továbbra is elhiszi, hogy értelmetlenné, anakronisztikussá vált, megakapja majd a Bethlen-féle konszolidáció másodkiadását, s vele az anakronizmus valóságát.

Szabó András György

AN IS

us: Ára/db:
0/P, 40 Mbajt 2150 Ft
/P, 120 Mbajt 2900 Ft

NYTÁRSASÁG

telefon/fax: 118-2651

ek jogosított viszonteladói
gép-magazinban megjelenő